

เพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่ : วรรณคดีคำสอนสะท้อนอารมณ์

Sunthon Phu's Phleng Yao Thawai Owat :
Didactic Literature Reflecting Emotions

วีรวัฒน์ อินทรพร*

Weerawat Intaraporn

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาของ เพลงยาวถวายโอวาท ซึ่งสุนทรภู่ตั้งใจแต่งถวายเจ้าฟ้าลูกศิษย์ของตนซึ่งอยู่ในฐานะพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ผลการศึกษาพบว่า นอกจากจะมีเนื้อหาทางความคิดเป็นคำสอนเรื่อง การปฏิบัติตนของเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์แล้ว วรรณคดีเรื่องนี้ยังมีเนื้อหาทาง อารมณ์ที่เข้มข้นสะท้อนใจ สะท้อนให้เห็นความรู้สึกของสุนทรภู่หลายด้าน เช่น ความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ความปรารถนาดีในฐานะ ครูที่มีต่อศิษย์ รวมทั้งวรรณคดีที่มีต่อบุคคลแวดล้อม ซึ่งแสดงโลกทัศน์อันเกิด จากประสบการณ์ชีวิตที่สะท้อนความเข้าใจในธรรมชาติของโลก เพลงยาว ถวายโอวาทจึงเป็นวรรณคดีคำสอนที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

การสร้างสรรค์ผลงานกับประวัติชีวิตและอารมณ์ความรู้สึกของกวี ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่แตกต่างกับวรรณคดีคำสอนของไทยเรื่องอื่น

คำสำคัญ : เนื้อหาทางอารมณ์ในวรรณคดี เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่

Abstract

This article analyzes the content of *Phleng Yao Thawai Owat* composed by Sunthon Phu to present his thoughts and feelings to his two disciples who were highly ranked princes in the royal family. The results reveal that the content represents not only Sunthon Phu's thoughts on etiquette but also his strong emotion which reflects his loyalty to the royal family, good will, and attitude to people around them. Sunthon Phu's world view as he has experienced life and his understanding of the nature of the world are also exhibited. *Phleng Yao Thawai Owat* is therefore didactic literature demonstrating the relationship between creative work and the poet's biography and emotions distinguishing it from other pieces of Thai didactic literature.

Keywords : Emotional Content, *Phleng Yao Thawai Owat*, Sunthon Phu

บทนำ

อย่างหอมฉุนอันที่ดีแลชั่ว

ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาสือฉาว

เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว

เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๗)

คำกลอนที่ยกมาข้างต้นนี้ เป็นวาทีที่ประกาศให้เห็นความมั่นใจในตัวเองและแสดงอัตลักษณ์ของสุนทรภู่กวีสามัญชนผู้ยิ่งใหญ่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คำกลอนนี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่คือ เพลงยาวถวายโอวาท ซึ่งเป็นวรรณคดีกลอนเพลงยาวที่สุนทรภู่แต่งเพื่อถวายแด่เจ้าฟ้าชายพี่น้องสองพระองค์ในฐานะที่สุนทรภู่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรคือ เจ้าฟ้ากลาง (ซึ่งต่อมาทรงได้รับสถาปนาพระอิสริยยศชั้นสูงสุดเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์) และเจ้าฟ้าปิ๋ว เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์นี้เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอันประสูติแต่เจ้าฟ้ากุนทลทิพยวดี พระราชชายานารี

เพลงยาวถวายโอวาทนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงจัดให้อยู่ในประเภท “สุภาษิต” และนักวรรณคดีทุกคนต่างก็จัดวรรณคดีเรื่องนี้ให้อยู่ในประเภทวรรณคดีคำสอนเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่* โดยพิจารณาจากเนื้อหาหลักของวรรณคดีเรื่องนี้ที่เป็นคำสอนเรื่องการปฏิบัติตนในฐานะเจ้าฟ้า ทั้งในเรื่องการแสวงหาความรู้ การวางพระองค์ รวมถึงข้อแนะนำในการปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเนื้อหาวรรณคดีเรื่องนี้อย่างละเอียดแล้วจะพบว่า นอกจากคำสอนที่สุนทรภู่

* วรรณคดีคำสอนอีกเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่คือ สวัสดิรักษาคำกลอน ซึ่งแต่งถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอันประสูติแต่พระราชมารดาพระองค์เดียวกับเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว แต่งในช่วงที่สุนทรภู่เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่วนวรรณคดีคำสอนอีกหนึ่งเรื่องที่เดิมเชื่อกันว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่คือ สุภาษิตสอนสตรี หรือสุภาษิตสอนหญิง มีผู้ศึกษาล้านวนภาษาและลีลาการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้อย่างละเอียดแล้วลงความเห็นว่า สุภาษิตสอนสตรีมีชื่อของสุนทรภู่ แต่เป็นผลงานของกวีอีกคนหนึ่งที่มีชื่อว่า “ภู่” เหมือนกัน ซึ่งผู้เขียนบทความได้ศึกษาด่วนวรรณคดีเรื่องนี้แล้วเห็นพ้องว่าไม่ใช่ผลงานของสุนทรภู่เช่นเดียวกัน รายละเอียดโปรดดู พัทธนี อัยราวงศ์ (๒๕๒๑) และเทพ สุนทรสารทูล (๒๕๓๕)

ได้กล่าวไว้ในวรรณคดีเรื่องนี้แล้ว สุนทรภู่ยังได้เปิดเผย “อารมณ์ความรู้สึกส่วนตน” อีกหลายประการซึ่งนับได้ว่าเป็นเนื้อหาทางอารมณ์ที่มีความเข้มข้นสะท้อนอารมณ์ไม่แพ้เนื้อหาคำสอนซึ่งนับว่าเป็นเนื้อหาทางด้านความคิด ดังที่ชลดา เรื่องรักษลิต (๒๕๔๕ : ๓๑) กล่าวว่า ใน เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ใช้ถ้อยคำแสดงความจงรักภักดีและอาลัยอาวรณ์ต่อเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์อย่างลึกซึ้งจริงใจ และอย่างน่าสะท้อนอารมณ์

การศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ที่ผ่านมาในฐานะวรรณคดีคำสอน มีผู้สนใจศึกษาในด้านเนื้อหาคำสอนว่าสุนทรภู่สอน “อะไร” และสอน “อย่างไร” เช่น ในวิทยานิพนธ์ของ ศิริมา เจนจิตมัน (๒๕๒๙) ได้ศึกษาเนื้อหาและกลวิธีการแต่งของวรรณคดีคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งรวมถึง เพลงยาวถวายโอวาท ด้วย ในการศึกษาเนื้อหาผู้ศึกษาได้มุ่งเน้นศึกษาคำสอนซึ่งเป็นเนื้อหาทางความคิด แม้จะกล่าวถึงเนื้อหาทางอารมณ์ของ เพลงยาวถวายโอวาท ไว้บ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้แสดงรายละเอียดมากนัก ดังที่ผู้ศึกษากล่าวว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะเป็นจดหมายส่วนตัว แสดงความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ที่จะต้องลาจากศิษย์ และกล่าวฝากคำสั่งสอนศิษย์ (ศิริมา เจนจิตมัน ๒๕๒๙ : ๗๒) ส่วนวิธีการสอนพบว่า สุนทรภู่ลงท้ายการสอนด้วยการกล่าวสอนย้ำและกล่าวความรู้สึกส่วนตัวแสดงความในใจผู้แต่ง โดยการคร่ำครวญถึงความหลังที่เจ้านายทั้ง ๒ พระองค์เคยสนับสนุนเกื้อกูลมา ซึ่งผู้ศึกษาได้วิจารณ์วิธีการลงท้ายการสอนของวรรณคดีเรื่องนี้ว่า มีความเหมาะสมสอดคล้องกับเรื่อง เพราะ เพลงยาวถวายโอวาท เป็นวรรณคดีคำสอนที่มีลักษณะเป็นทำนองจดหมายส่วนตัว การลงท้ายเช่นนี้จึงกลมกลืนกับเนื้อหาคำสอนเป็นอย่างดี (ศิริมา เจนจิตมัน ๒๕๒๙ : ๗๗)

นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ (๒๕๔๐) ได้ศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน” โดยจัดให้ เพลงยาวถวายโอวาท อยู่ในประเภทวรรณคดีคำสอนสำหรับเด็กโดยมุ่งศึกษาเนื้อหาคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง และกล่าวด้วยว่าสุนทรภู่ได้ใช้ประสบการณ์ชีวิตมาถ่ายทอดซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่ตระหนักว่าในบางครั้งความ “อ่อน” และ “ความแข็งแกร่ง” ก็ต้องนำมาใช้ไปด้วยกัน (นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ ๒๕๔๐ : ๑๗๔) งานวิจัยเรื่องนี้ก็ยังคงศึกษาเฉพาะที่เป็นเนื้อหาคำสอนซึ่งเป็นเนื้อหาทางความคิดไม่ได้ศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ และแม้จะกล่าวถึงโลกทัศน์ของสุนทรภู่ไว้ แต่ก็ยังไม่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียดมากนัก

ผู้เขียนเห็นว่า ความโดดเด่นของ เพลงยาวถวายโอวาท มิใช่อยู่เพียงคำสอนซึ่ง

เป็นเนื้อหาทางความคิดเท่านั้น แต่ความน่าสนใจของวรรณคดีเรื่องนี้ของสุนทรภู่ ยังอยู่ที่ อารมณ์ ความรู้สึกส่วนตัวที่สุนทรภู่เสนอในเรื่องซึ่งเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่เปิดเผย จริงใจ และมีนัยสำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติส่วนตัวของสุนทรภู่

สุนทรภู่ได้แสดงความรู้สึกส่วนตัวในวรรณคดีเรื่องนี้ค่อนข้างน่าสะเทือนอารมณ์ สมควรที่จะมีการศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ของวรรณคดีเรื่องนี้อย่างละเอียด ทั้งนี้ เพราะในฐานะผลงานศิลปะแขนงหนึ่ง เนื้อหาของวรรณคดีย่อมประกอบด้วยเนื้อหาทาง ความคิดและเนื้อหาทางอารมณ์ ซึ่ง “อารมณ์ความรู้สึกไม่ว่าจะเป็นความชื่นชมยินดี ความเจ็บแค้นผิดหวัง หรือชื่นอกชื่นใจ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นเนื้อหาหลักของงานศิลปะโดยทั่วไป เนื้อหาทางอารมณ์อาจประสานกับเนื้อหาทางความคิดกระทบให้ผู้รับสารร่วมรู้สึก ร่วมครุ่นคิด หรือมีปฏิกิริยาในทางใดทางหนึ่งต่อไป” (ดวงมน จิตรจำนงค์ ๒๕๕๖ : ๒๑)

ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ของวรรณคดีเรื่อง เพลงยาวถวายโอวาท ซึ่งมีความสำคัญไม่แพ้เนื้อหาทางความคิด รวมถึงโลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่ปรากฏ ในวรรณคดีเรื่องนี้ด้วย ผลการศึกษาจะช่วยให้เข้าใจวรรณคดีเรื่องนี้ได้ชัดเจนขึ้น รวมถึง ได้มองเห็นอารมณ์ความรู้สึกของสุนทรภู่ที่นับเป็น “วัตถุดิบ” หรือเนื้อหาสำคัญในการ สร้างสรรค์วรรณคดีทุกเรื่องโดยมีพื้นฐานจากประสบการณ์ส่วนตัว อันจะทำให้เข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกของกวีและมองเห็นคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้ได้มากขึ้น

ประวัติการแต่งเพลงยาวถวายโอวาท

ในพระนิพนธ์เรื่องประวัติสุนทรภู่ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ ชีวิตและงานของสุนทรภู่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า สุนทรภู่แต่ง เพลงยาวถวายโอวาท เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ในขณะที่บวชอยู่วัดราชบูรณะในสมัยรัชกาล ที่ ๓ ทั้งนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า สุนทรภู่น่าจะบวชเมื่อราว ปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ เวลานั้นอายุได้ ๔๑ ปี แรกบวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ (ชีวิตและงานของ สุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๒๖) โดยทรงอธิบายว่า สาเหตุที่สุนทรภู่ออกบวชเพราะเมื่อเปลี่ยน แผ่นดิน สุนทรภู่จะถูกถอดยศและมีชีวิตตกยาก “สุนทรภู่ตกยากล้นคิดจึงออกบวช ด้วยเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคารพพระสงฆ์มาก ถ้าบวชเป็น พระใครจะอุปถัมภ์ก็เห็นจะไม่ทรงติเตียน ความที่สุนทรภู่คานนี้ก็มิมูล” (ชีวิตและงานของ

สุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๒๕) ต่อมา เจ้าฟ้าภูณทลทิพวดี พระราชชายานารีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงฝากพระราชโอรสคือเจ้าฟ้ากลาง (สมเด็จพระยาบรมมหาราชวัง) กับเจ้าฟ้าปิ๋ว พระโอรสพระองค์น้อย เวลานั้นมีพระชันษาได้ ๑๑ ปีและ ๘ ปีตามลำดับให้เป็นศิษย์สุนทรภู่อุปการะเช่นเจ้าฟ้าอาภรณ์พระโอรสพระองค์ใหญ่ที่ได้เคยเป็นศิษย์ของสุนทรภู่ในรัชกาลก่อน แล้วทรงส่งเสียอุปการะต่อมา (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๒๕) สุนทรภู่อ้างถึงวันที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าภูณทลทิพวดีได้ทรงพระกรุณาฯ ให้สุนทรภู่เป็นครูถวายพระอักษรเจ้าฟ้าสององค์ว่าเป็น “วันอังคาร ปิณธุเอกศกแรมหกค่ำ” ดังปรากฏเนื้อความใน เพลงยาวถวายโอวาท ว่า

ด้วยเหตุว่าฝ่าพระบาทได้ขาดเสรีจ	โดยสมเด็จพระปทานตามความประสงค์
ทูลกระหม่อมยอมในพระทัยปลง	ถวายองค์อนุญาตเป็นขาดคำ
<u>ในวันนั้นวันอังคารพยานอยู่</u>	<u>ปิณธุเอกศกแรมหกค่ำ</u>

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๗)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า ตรงกับ ปิณธุ พ.ศ. ๒๓๗๒ ซึ่งอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในช่วงระยะนี้เองที่สุนทรภู่ได้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ถวายเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ตอนต้นเรื่อง เพลงยาวถวายโอวาท ว่าเนื่องจากตนจะต้องออกจากวัดราชบูรณะไปแล้วจึงได้แต่งเพลงยาวมาเพื่อทูลถวายอำลาเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ดังข้อความว่า

ด้วยเดี๋ยวนี้มีได้รองละของบาท	จะนิราศแรมไปไพรพฤกษา
ต่อถึงพระวสาอื่นจักคืนมา	พระยอดฟ้าสองพระองค์จงเจริญ

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

สาเหตุของการที่สุนทรภู่ซึ่งขณะนั้นเป็นพระภิกษุจะต้องออกจากวัดราชบูรณะ มีผู้สันนิษฐานแตกต่างกัน ดังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า มาจากเรื่องที่สุนทรภู่ถูกอธิกรณ์ว่าเสพสุรา จึงถูกบัญชาขียนกรรมขับไล่ให้ไปเสียจากวัดราชบูรณะ (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๒๖) ธนิต อยู่โพธิ์มีความเห็นแย้งว่า ไม่น่าจะมาจากเรื่องสุรา แต่เข้าใจว่าน่าจะเป็นเรื่องรักผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากที่สุนทรภู่พรรณนาไว้บ้างในนิราศภูเขาทอง และโคลงนิราศสุพรรณ (ชีวิตและ

งานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๒๖)

ส่วนประทีป วาทิกทินกร มีความเห็นว่า สุนทรภู่อาจย้ายออกจากวัดราชบูรณะด้วยความสมัครใจของตนเองเพราะอาจมีเรื่องกับใครก็ได้ โดยให้เหตุผลสนับสนุนว่า สุนทรภู่ได้ย้ายไปอยู่วัดอรุณราชวรารามซึ่งเป็นพระอารามหลวงเช่นเดียวกับวัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นข้อชวนให้เข้าใจว่าน่าจะไม่ได้ถูกขับไล่จากวัดอย่างมีความผิด เพราะถ้าเป็นดังนั้นก็น่าจะเป็นเรื่องอื้อฉาวและน่ารังเกียจ เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวรารามคงจะไม่ยินดีต้อนรับเป็นแน่ หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าสุนทรภู่ต้องโทษถูกขับไล่จริง ก็น่าจะรู้สึกอับอายเกินกว่าที่จะอยู่ในพระนครต่อไปได้ คงจะต้องหลบไปอยู่ตามหัวเมืองอย่างน้อยสักระยะเวลาหนึ่ง แต่ข้อเท็จจริงปรากฏว่า หลังจากออกจากวัดราชบูรณะสุนทรภู่เพียงแต่ออกไปมัสการพระบรมธาตุที่ภูเขาทองพอให้รู้สึกสบายใจโดยใช้เวลาเดินทางไปกลับเพียง ๔ วัน แล้วกลับมาอยู่ที่วัดอรุณราชวราราม (ประทีป วาทิกทินกร ๒๕๒๙ : ๑๕)

ชลดา เรื่องรักษลิขิต ก็มีความเห็นว่า สุนทรภู่น่าจะคิดย้ายวัดเอง เพราะสุนทรภู่มีเรื่องเดือดร้อนรำคาญใจเกิดขึ้นในวัดราชบูรณะคือถูกกลั่นแกล้ง อาจจะถูกขว้างฎิหรือถูกขโมยจนเป็นเรื่องพิพาทต้องชำระกัน จึงคิดจะย้ายวัด ในตอนนี้เกิดคิดถึงเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว แต่จะเข้าไปทูลลาก็ไม่ได้เพราะหลังจากที่สุนทรภู่ถวายพระอักษรเจ้าฟ้าทั้ง ๒ พระองค์มาเป็นเวลา ๑ ปี ทั้งสองพระองค์ก็ย้ายเข้าไปประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง จึงแต่งเพลงยาวถวายโอวาทถวายเจ้าฟ้าทั้ง ๒ พระองค์ มีเนื้อหาแสดงความอาลัยและความคิดถึงพระคุณที่ได้ทรงชุบเลี้ยงมา เมื่อออกพรรษาจึงเดินทางจากวัดราชบูรณะไปจังหวัดอยุธยา เพื่อนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง รวมเวลาที่จำพรรษาอยู่วัดราชบูรณะได้ ๓ พรรษา (ชลดา เรื่องรักษลิขิต ๒๕๔๕ : ๔๐)

แม้จะมีความเห็นต่างกันในเรื่องสาเหตุการย้ายออกจากวัดราชบูรณะของสุนทรภู่ แต่ทุกคนต่างลงความเห็นร่วมกันว่า ในการย้ายวัดครั้งนี้ สุนทรภู่ได้แต่งวรรณคดีเรื่องเพลงยาวถวายโอวาท เพื่ออลาเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ และน่าจะแต่งประมาณช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๓ นั้นเอง

ลักษณะคำประพันธ์และเนื้อหาคำสอนของ เพลงยาวถวายโอวาท

เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ ในรูป

แบบของกลอนเพลงยาว จำนวน ๗๖ บท รูปแบบของการแต่งกลอนเพลงยาวจะขึ้นต้นด้วยวรรคที่สอง หรือวรรครับ และเนื้อหาสามารถแต่งได้ในความยาวไม่จำกัดจำนวนบท แต่จะต้องลงท้ายด้วยคำว่า “เอ๋ย” ในวรรคที่สี่ซึ่งเป็นวรรคสุดท้าย (หรือวรรคส่ง) ของกลอนบทสุดท้าย

คำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาว มีผู้แต่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางจนถึงสิ้นสุดอยุธยาตอนปลาย และได้รับความนิยมมากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ กลอนเพลงยาวเรื่องแรกน่าจะเป็นเรื่อง เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ โดยทั่วไปมักมีผู้เข้าใจว่ากลอนเพลงยาวใช้แต่งเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับความรักของหนุ่มสาว เพราะเพลงยาวที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่มีเนื้อหาเช่นนี้ แต่อันที่จริง เนื้อหาของกลอนเพลงยาวมีทุกประเภท ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องความรัก ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า

ก็หนังสือจำพวกที่เรียกว่าเพลงยาว คนทั้งหลายมักเข้าใจกันไปว่าเป็นหนังสือแต่งทางสังวาส แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ หนังสือกลอนแปดที่ไม่แต่งเป็นกำหนดเรื่องดังนิทานหรือกำหนดบทเช่น บทละครนอก บทดกสร้อยสังขราแล้วเข้าไปในหมวดเพลงยาวทั้งนั้น เพลงยาวที่ว่าด้วยการพยากรณ์ก็มีว่าด้วยทัพศึกก็มี เป็นแต่มีผู้ชอบแต่งกันในทางสังวาสมาก จึงพาให้เข้าใจไปว่ากลอนเพลงยาวเป็นลักษณะบทกลอนสำหรับสังวาส

(ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ ๒๕๐๗ : ๓๖๕)

จากคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะเห็นว่า ทรงจัดเนื้อหาของกลอนเพลงยาวไว้อย่างกว้างขวางคือ นอกจากนิทาน บทละคร และบทดกสร้อยที่ใช้กลอนแต่งด้วยการกำหนดเรื่องหรือกำหนดบทแล้ว หนังสือกลอนแปดที่มีเนื้อหาอื่น ๆ ต่างก็จัดอยู่ในประเภทเพลงยาวทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ความเข้าใจของคนทั่วไปมักเข้าใจว่า กลอนเพลงยาวมีเนื้อหาเป็นความรักของหนุ่มสาวเท่านั้น เนื่องจากในสมัยอยุธยาตอนปลายมีผู้แต่งกลอนเพลงยาวที่มีเนื้อหาเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ ดังที่ในตำรา ฉันทลักษณ์ ของพระยาอุปกิตศิลปสารซึ่งได้จัดประเภทกลอนเพลงยาวไว้ในประเภทย่อยประเภทหนึ่งในประเภทของกลอนสุภาพหรือกลอนตลาดก็ยิ่งได้กล่าวว่า “เรื่องเพลงยาวเป็นทำนองจดหมายชายหญิงไปมาถึงกัน” (พระยาอุปกิตศิลปสาร ๒๕๓๕ : ๓๗๑)

สุภา ทิวถนอมได้ศึกษากลอนเพลงยาวที่แต่งในสมัยอยุธยาช่วง พ.ศ. ๒๑๙๙ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับกลอนเพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา กล่าวคือ ในสมัยอยุธยานิยมเขียนกลอนเพลงยาวที่เป็นการแสดงความในใจซึ่งเป็นการอวดฝีมือปากแสดงไหวพริบเรื่องความรัก และความคิดถึงของชายและหญิงเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจเป็นการแสดงความรักจริง ๆ หรืออาจแสดงฝีมือของตนในเชิงกลอน ส่วนเนื้อหาประเภทอื่นไม่ค่อยปรากฏ ดังที่สำรวจพบว่าในสมัยอยุธยา เพลงยาวจำนวน ๒๐ เรื่อง มีเพลงยาวที่เป็นหมายเหตุหรือบันทึกเหตุการณ์เพียงเรื่องเดียวคือ เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ส่วนอีก ๑๙ เรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักทั้งสิ้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เนื้อเรื่องของเพลงยาวจึงเริ่มขยายกว้างขวางขึ้น มีทั้งนิราศ จดหมายเหตุ พยากรณ์ สังฆอน ภาสิต หรือสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และในด้านฉันทลักษณ์ก็ยังรวมถึงเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกล่อลกษด้วย ดังนั้นเพลงยาวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีเนื้อหากว้างขวางกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยา หรืออาจเรียกได้ว่า กลอนเพลงยาวนั้นรวมถึงเนื้อหาของวรรณคดีหลายประเภทที่แต่งด้วยกลอนแปด ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ (สุภา ทิวถนอม ๒๕๕๕ : ๒๗-๓๓)

ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้เรียกวรรณคดีเรื่องนี้ซึ่งอาจไม่ได้ตั้งชื่อไว้โดยพิจารณาร่วมกับเนื้อหาของเรื่องว่า “เพลงยาวถวายโอวาท”^{*} ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า วรรณคดีคำสอนเรื่อง สวัสดิรักษาคำกลอน ที่สุนทรภู่แต่งเป็นคำสอน ไม่เรียกชื่อว่าเพลงยาว ทั้งที่มีรูปแบบการแต่งเช่นเดียวกันกับกลอนเพลงยาวคือ เริ่มต้นด้วยวรรครับ และลงท้ายของคำสุดท้ายในวรรคส่งด้วยคำว่า “เออ” อาจเป็นเพราะวรรณคดีเรื่องนี้มีชื่ออยู่ก่อนแล้วโดยที่สุนทรภู่นำมาจาก สวัสดิรักษาคำฉันท์ ในสมัยอยุธยา รวมถึงวรรณคดีประเภทนิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่ซึ่งมีรูปแบบการแต่งเป็นกลอนเพลงยาวก็ไม่ได้เรียกว่าเพลงยาวเช่นเดียวกันซึ่งอาจเป็นเพราะมีคำเรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า “นิราศ” ชัดเจนแล้ว

ส่วนเนื้อหาของ เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่เริ่มด้วยการทูลลาและถวายพระพร

* ใน เพลงยาวถวายโอวาท พบว่าสุนทรภู่อ้างถึงผลงานของตนเองว่าแต่งตาม “สุภาพ” ดังปรากฏในข้อความว่า “จึงพากเพียรเขียนอ่านตามสุภาพ หวังให้ทราบเรื่องลักษณะในอักษร” (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๖) ผู้เขียนบทความคิดว่า คำว่า “ตามสุภาพ” น่าจะมีความหมายว่าแต่งเป็นกลอนสุภาพ นั่นเอง

เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ดังนี้

ควรมิควรจวนจะพรากจากสถาน

จึงเขียนความตามใจอาลัยลาน	ขอประทานโทษอาຍာราศี
ด้วยขอบคุณทูลกระหม่อมถนอมรัก	เหมือนผัดผักตบถมิวน่าเป็นราศี
เสด็จมาปราศรัยถึงในกฎ	ดังวาริตซาบอาบละออง
ทั้งการอุปสุนทราคารวะ	ถวายพระวรวงศ์จำนงสนอง
ขอพึ่งบุญมูลิกาฝ่าละออง	พระหน่อสองสุริยวงศ์ทรงศักดิ์ดา
ด้วยเดิยวนี้มีได้รองละอองบาท	จะนิราศแรมไปไพรพทุกษา
ต่อถึงพระสาอื่นจักคืนมา	พระยอดฟ้าสององค์จึ่งเจริญ

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

ในเนื้อหาคำสอนสุนทรภู่เริ่มต้นด้วยการกล่าวสอนให้สองพระองค์ทรงเมตตา
รักใคร่กัน กล่าวสอนให้ทรงรักษาพระเกียรติยศ สอนให้ศึกษาคัมภีร์โบราณสำหรับภักดี
จากนั้นจึงเป็นคำสอนเรื่องการปฏิบัติตน ลงท้ายด้วยการขอพระราชทานโทษในการสอน
ถ้ากล่าวเกินเลยไป และกล่าวถึงตนเองที่ได้เข้ามาถวายอักษรเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์
รวมถึงคำกล่าวแสดงความภาคภูมิใจในตัวเอง แสดงถึงความมี “อหังการของกวี” หรือ
การแสดงความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตนของสุนทรภู่ดังที่ได้กล่าวไว้
ในบทนำของบทความเรื่องนี้

สุนทรภู่จบเรื่องด้วยการฝากให้ทั้งสองพระองค์รักษารักษาพระเกียรติยศ ให้วาง
พระองค์ให้ดีสมกับศักดิ์ที่สูงส่ง และลงท้ายด้วยการถวายพระพรเจ้านายทั้งสี่พระองค์คือ
เจ้าฟ้ากุนทลฯ เจ้าฟ้าอาภรณ์ เจ้าฟ้ากลาง และเจ้าฟ้าปิ๋ว ดังนี้

ควรมิควรส่วนผลอาานิสงส์	ซึ่งรูปทรงวรรตน์ประภัสสร
ให้สิ่งศัทรหมหาสกาพร	ถวายพรพันสาขลาเอย

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๘-๔๙๙)

เนื้อหาทางอารมณ์ใน เพลงยาวถวายโอวาท

เนื่องจากวรรณคดีคือการสื่อสาร เนื้อหาของวรรณคดีจึงเป็น “สาร” ตาม

องค์ประกอบของการสื่อสาร อาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาของวรรณคดีไม่ได้หมายถึงเนื้อเรื่องเท่านั้น แต่ยังเป็นความหมายของวรรณคดีที่ผู้สร้างต้องการสื่อสารมายังผู้รับ โดยเหตุที่เนื้อหาของวรรณคดีประกอบด้วยเนื้อหาทางความคิดและเนื้อหาทางอารมณ์ ดังนั้นเนื้อหาในวรรณคดีจึงมิได้มีเพียงแต่ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง หากยังมุ่งประสบการณ์ทางสุนทรียะให้แก่ผู้รับ ดังที่ดวงมน จิตรจำนงค์กล่าวว่า “หากกล่าวว่า วรรณคดีสร้างขึ้นจากการใช้ข้อมูลเชิงประสบการณ์เพื่อสร้างสิ่งสุนทร พร้อมกับสื่อสารความหมายเกี่ยวกับชีวิต งานที่ให้ข้อมูลเพียงอย่างเดียว แม้จะมีปริมาณมาก ก็อาจจะไม่มีคุณค่าหากปราศจากการกำกับด้วยทัศนะของผู้แต่ง” (ดวงมน จิตรจำนงค์ ๒๕๕๖ : ๘๕) นอกจากนี้ ยังกล่าวด้วยว่า “ประสบการณ์ทางสุนทรียะคือประสบการณ์ทางอารมณ์ในงานศิลปะซึ่งเราให้ผู้อื่นรู้สึกด้วย และเกิดความเพลิดเพลินเป็นความสำเร็จทางอารมณ์อันเนื่องจากความประทับใจ หรือรู้สึกชื่นชมในความหมาย หรือถูกโน้มน้าวด้วยแรงกระทบอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในการรับสารจากตัวงาน” (ดวงมน จิตรจำนงค์ ๒๕๕๖ : ๒๐)

เนื้อหาใน เพลงยาวถวายโอวาท นอกจากจะเป็นคำสอนของ “ครู” ที่ให้แก่ “ศิษย์” แล้ว ยังแสดงอารมณ์ความรู้สึกซึ่งของสุนทรภู่อีกหลายประการซึ่งต่างกับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ๆ ที่มีแต่เฉพาะเนื้อหาสาระของคำสอนและทรรณะของผู้สอน แต่ เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ได้แสดงอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อการรับการสอนรวมทั้งความรู้สึกส่วนตัวแทรกอยู่เป็นระยะเพราะมีผู้รับการสอนเป็นบุคคลจริงชัดเจน ดังนั้นจึงนับว่านอกจากคุณค่าที่เป็นเนื้อหาด้านความคิดคติธรรมแล้ว เพลงยาวถวายโอวาท ยังเป็นวรรณคดีคำสอนที่มีคุณค่าที่เป็นเนื้อหาด้านอารมณ์สูงมาก ดังจะกล่าวถึงอารมณ์ความรู้สึกของสุนทรภู่ที่แสดงออกผ่านวรรณคดีเรื่องนี้ ดังนี้

๑. ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

สุนทรภู่มีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ การใช้ถ้อยคำในเรื่องจึงได้แสดงความรักความเทิดทูนที่สุนทรภู่มีต่อเจ้านายทั้งสองพระองค์ ดังเช่นที่กล่าวในตอนต้นเรื่องว่า

ควรมิควรจนจะพรากจากสถาน

จึงเขียนความตามใจอาลัยลาน

ขอประทานโทษอาอย่าราคะ

ด้วยขอบคุณทูลกระหม่อมถนอมรัก

เหมือนนั้ดพิศพักรพิพหน้าเป็นราคะ

เสด็จมาปราศรัยถึงในกุฎี

ดังวาริดชาบอาบละออง

ทั้งการอุปสมบทและการละ
พอพึ่งบุญมุลิกาฝ่าละออง

ถวายพระพรองค์จำนงสนอง
พระหน่อสองสุริยวงศ์ทรงศักดิ์ดา
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

คำประพันธ์ข้างต้น สุนทรภู่ใช้ถ้อยคำภาษาเพื่อสื่อถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของเจ้านายของตน โดยใช้คำและความเปรียบเทียบที่สื่อความแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตนที่มีต่อเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ เช่น การที่พระองค์เสด็จมาเยี่ยมถึงกุฏิของสุนทรภู่ นั้นเปรียบได้กับการได้รับความชื่นเย็นของสายน้ำ ดัง “วาริตดาบอาบละออง” หรือการที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณนั้นทำให้สุนทรภู่มีความรู้สึกผ่อนคลายเช่นบาน “เหมือนผัดผักตบวิวน้ำเป็นราศี”

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋วอย่างที่แสดงให้เห็นความผูกพันและความอาลัยรักของสุนทรภู่ในการที่จะต้องกราบทูลลา เพราะในช่วงนั้นสุนทรภู่มีเรื่องร้อนใจจนไม่อาจจะจำพรรษาอยู่ที่วัดราชบูรณะต่อไปได้ ดังนี้

ด้วยเดียนนี้มีได้รองละอองบาท	จะนิราศแรมไปไพรพฤกษา
ต่อถึงพระวสาอื่นจักคืนมา	พระยอดฟ้าสองพระองค์จงเจริญ
อย่ารู้โรคโคกเศร้าเหมือนเขาอื่น	พระยศยืนยอดมณุษย์สุดสรรเสริญ
มธุรสขดข้อยให้พลอยเพลिन	จะต้องเหินห่างเหทุกเวลา
ไหนจะคิดพิศวงถึงองค์ใหญ่	ทั้งอาลัยองค์น้อยละห้อยหา
มิเจียมตัวกลัวพระราชอาญา	จะใส่บาแนวกว้างข้างละองค์
พาเที่ยวชมมยมนาหาสมุทร	เมืองมณุษย์นักไม้ไพรระหง
ต่อรอนรอนอ่อนอับพยับลง	จึงจะส่งเสด็จให้เข้าในวัง

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

สุนทรภู่ได้แสดงความจงรักภักดีอย่างสูงต่อเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ดังที่กล่าวต่ออีกว่า หากบ้านเมืองมีศึกสงครามและเจ้าฟ้าสองพระองค์จักต้องออกทัพ ตนก็จะขอรองพระบาทอาสาสู้จนตัวตายด้วยความจงรักภักดีซึ่งตรงกับถ้อยคำใน ร่ายสุภาวจิตพระร่วงวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัยที่สอนให้คนจงรักภักดีต่อเจ้านายคือ “อาสาเจ้าจนตัวตาย” ดังนี้

แน้มไปทัพจับศึกก็นึกมาด

สู้้อาสากว่าจะตายวายชีวิ

จะรอนบาทบงกชบทศรี

ด้วยภักดีได้จริงทุกสิ่งอัน

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

สุนทรภู่ยังเผยความในใจของตนด้วยว่า ในขณะนั้นต้องการที่จะไปเข้าเฝ้าทั้งสองพระองค์แต่ก็ทำไม่ได้เพราะทั้งสองพระองค์อยู่ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งในช่วงเวลานั้น สุนทรภู์กล่าวอย่างชัดเจนว่าไม่สามารถที่จะเข้าไปเฝ้าในพระบรมมหาราชวังได้ทั้งนั้นน่าจะมาจากเรื่องที่ตนถูกถอดยศตนเอง สุนทรภู์ยังกล่าวว่าจะฝากใครไปกราบทูลก็ไม่มีความหมาย และแม้แต่จะฝากของไปถวายแต่ของถวายก็ยังไม่ถึงพระองค์ จึงได้แต่ส่งความรู้สึกมาถวายทั้งสองพระองค์ด้วยเพลงยาวฉบับนี้ สุนทรภู์ได้แสดงความรู้สึกดังกล่าวว่า

พระมีคุณอ่อนอกเมื่อตกยาก

จะจำไปไพรพนมด้วยตรมตรอม

พระองค์น้อยเนตรซ้ายไม่หมายร้าง

ความรักใคร่ไม่ลืมปल्लीมัญญาน์

สามีกักดีรักใคร่จะไปเฝ้า

จะสั่งใครไปเล่าเขาก็ลง

ครั้นหาของต้องประสงค์ส่งถวาย

ทุกคำเข้าเฝ้าจิตคิดรำพึง

จะรำลึกษณอักษรเป็นกลอนกาพย์

กตัญญูสู้สุดส่าห์พยายาม

ถึงตัวจากแต่จิตสนิสนอม

ทูลกระหม่อมเหมือนหนึ่งแก้วแววณยาน

พระองค์กลางอยู่เเกศเหนือเเกศ

ได้พึงพาพบเห็นค่อยเย็นทรวง

พระทูลเกล้าก็ยังคงอยู่วังหลวง

ต้องนั่งวงเหงาอกตกตะลึง

ก็สูญหายมิได้เข้าไปถึง

ด้วยลี้กซึ่งสุดจิตจะติดตาม

ทูลให้ทราบสิ้นเสรีจก็เข็ดขาม

ไม่ลืมความรักใคร่อาลัยลาน

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๕)

ความข้างต้น สุนทรภู์เปรียบเทียบความสำคัญของเจ้าฟ้าปัวซึ่งเรียกว่า “พระองค์น้อย” ว่าเป็นเนตรซ้าย ส่วนเจ้าฟ้ากลางหรือพระองค์กลาง สุนทรภู์กล่าวว่ายกให้อยู่เหนือศีรษะของตน เนื้อความตอนนี้สุนทรภู์ใช้ถ้อยคำภาษาแสดงความรู้สึกสะเทือนใจที่ตนเองไม่อาจสนองพระมหากรุณาธิคุณได้อย่างเต็มที่ ดังเห็นได้ว่า สุนทรภู์เลือกใช้คำที่สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของตนได้อย่างเด่นชัดว่า “ต้องนั่งวงเหงาอกตกตะลึง” “ทุกคำเข้าเฝ้าจิตคิดรำพึง” หรือกล่าวว่า “กตัญญูสู้สุดส่าห์พยายาม” ซึ่งนาเห็นใจยิ่ง

๕๔ วีรวัฒน์ อินทรพร

สุนทรภู่ได้แสดงความตั้งใจของตนว่า ถ้าหากเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์เจริญวัยตนก็จะขอติดตามไปรับใช้เป็นข้าทูลละอองพระบาท ดังที่กล่าวว่า “แม่นอกวังตั้งใจจะไปอยู่สำหรับปู่เสื้อสาตกอยกวาดผง” (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๑) ซึ่งเป็นความจงรักภักดีที่สุนทรภู่ได้แสดงออกมาอย่างเด่นชัด

นอกจากนี้ สุนทรภู่อยังได้กล่าวสรรเสริญและรำลึกถึงพระคุณอันสูงยิ่งของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีที่ได้ทรงอุปการะชุบเลี้ยงตนรวมถึงบุตรชายของสุนทรภู่คือหนูพัดและหนูตาบ และได้พิจารณาตนที่จะสนองพระคุณของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีอย่างถึงที่สุดด้วยความจงรักภักดี

หากสมเด็จพระเจ้านางเจ้าแก้ว

ประทานเจ้าครอกฟ้าบุชาเฉลิม

ไม่ลืมคุณทูลกระหม่อมเหมือนจอมเจิม

จะขอเพิ่มพูนพระยศให้ดังงาม

เผื่อข้าไทไม่มีถึงที่ขัด

กับหนูพัดหนูตาบจะหาบาท

สองพระองค์จงอุตส่าห์พยายาม

ประพฤติตามแต่พระบาทมาตรงศรี

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๘)

ในตอนท้ายสุนทรภู่อยังได้ถวายพระพรแด่เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ซึ่งรวมถึงเจ้าฟ้าอาภรณ์ที่แม้สุนทรภู่จะกล่าวว่าทรงเปลี่ยนไปแต่สุนทรภู่อีกมิได้โกรธเคืองแสดงให้เห็นความเคารพภักศสถานพระมหากษัตริย์ของสุนทรภู่ ความรู้สึกรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ ชลดา เรื่องรักษลิขิตกล่าวว่า เป็นลักษณะนิสัยประการหนึ่งของสุนทรภู่ เนื่องจากสุนทรภู่ได้คลุกคลีกับเจ้านายมาแต่เยาว์วัย ได้อาศัยอยู่ในพระราชวังหลังกับมารดา ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ และได้เป็นกวีที่ปรึกษาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งนับได้ว่าได้รับการอบรมให้ยอมรับทั้งพระเดชพระคุณของกษัตริย์และเจ้านายมาแต่วัยเด็ก แม้แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสุนทรภู่รู้ดีว่าพระองค์ไม่โปรดปรานตน ก็ได้ละเว้นที่จะแสดงความเคารพจงรักภักดีในโอกาสต่าง ๆ แสดงว่าสุนทรภู่อยกย่องสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง (ชลดา เรื่องรักษลิขิต ๒๕๔๕ : ๓๓)

๒. ความปรารถนาดีที่ “ครู” มีต่อ “ศิษย์”

นอกจากการแสดงความรักภักดีและความเทิดทูนรำลึกถึงพระคุณที่สุนทรภู่มีต่อเจ้านายของตนซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงแล้ว ใน เพลงยาวถวาย

โอวาท ยังแสดงให้เห็นความรักความปรารถนาดีในฐานะครูที่มีต่อศิษย์ ดังจะเห็นได้จาก เนื้อหาที่แสดงถึงความรู้สึกปรารถนาดีของสุนทรภู่ที่จะให้เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ทรงดำรง ตนให้สมพระเกียรติยศ โดยกล่าวแสดงความรู้สึกที่เต็มไปด้วยความปรารถนาดีนี้หลาย ครั้งโดยเลือกใช้ถ้อยคำที่อ่อนหวานและอ่อนโยน และเปี่ยมด้วยความเมตตาที่ “ครู” มี ต่อ “ลูกศิษย์” เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ เช่น

นิจาเอ๋ยเคยรองละอองพระบาท	โปรดประภาสไพเราะเสนาะเสียง
แสนละม่อมน้อมพระองค์ดำรงเรียง	ดั่งเดือนเคียงแข่งสู้กับสุริยา
จงอยู่ดีศรีสวัสดิ์พิพัฒน์ผล	ให้พระชนมย์ยั่งยืนหมั่นพรรษา
ได้สืบวงศ์พงศ์มกุฏอยุธยา	บำรุงราชวรศาสดาถึงห้าพัน

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๐)

หรืออีกแห่งหนึ่งที่สุนทรภู่ใช้ถ้อยคำที่มีน้ำเสียงแสดงให้เห็นความรัก ความหวังดี และความเมตตาของครูที่มีต่อศิษย์ด้วยใจแท้จริง ดังนี้

ซึ่งเปรียบปรายหมายเหมือนเดือนพระบาท	ให้เบื่องปราดปรีชาคักดาหาญ
แม้หนักฝ่าละอองไม้ต้องการ	โปรดประทานโทษกรรมที่สอนเกิน
ด้วยรักใคร่ได้มาเป็นข้าบาท	จะบำราศแรมร้างไปห่างเหิน
เป็นห่วงหลังหวังใจให้เจริญ	ไซ้จะเชิญชวนชวนให้ม่วมอม

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๕)

สุนทรภู่กล่าวว่า การเขียนเพลงยาวถวายทั้งสองพระองค์นี้ก็เพื่อเป็นเครื่องแสดงความรักความอาลัย และได้แต่หวังให้เพลงยาวฉบับนี้แทนตัวของสุนทรภู่ให้ทรงวางไว้ข้างพระแท่นบรรทม ดังข้อความว่า

จึงพากเพียรเขียนความตามสุภาพ	หวังให้ทราบเรื่องลักษณะในอักษร
จะได้วางข้างพระแท่นแทนสุนทร	ที่จากจรแต่ใจอาลัยลาน

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๖)

๓. ความรู้สึกที่มีต่อชะตากรรมของตนเองในเวลานั้น

ใน เพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่กล่าวถึงตัวเองด้วยการใช้คำที่แสดงถึง

ความไม่แน่นอนในชีวิตตามหลักพุทธศาสนา เช่น กรรม วิบาก นิจจาเอ๋ย เพื่อแสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อตนเองในเวลานั้น การที่สุนทรภู่ต้องสิ้นยศสิ้นวาสนาในครั้งนี้ เป็นเรื่องที่สร้างความทุกข์ให้แก่สุนทรภู่มากจนต้องใช้แนวคิดทางพุทธศาสนา คือ กรรม วิบาก หรือคำว่า อนิจจา มาเป็นเครื่องปลอบใจ นอกจากนี้ยังใช้คำแสดงความรู้สึกเศร้าโศกของตน เช่น ใจจะขาด แส่นยาก ซึ่งสร้างความน่าสะเทือนใจยิ่งนัก ปรากฏหลายแห่ง ดังตัวอย่าง

แต่ครั้งนี้วิบากจากพระบาท

มิสูญลับดับจิตชีวิตยัง

ใจจะขาดคิดหมายไม่วายหวัง

จะเวียนบังคมบาทไม่ขาดปี

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๔๙ : ๔๘๙)

นิจจาเอ๋ยเคยรองละอองบาท

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๔๙ : ๔๙๐)

แต่ยามนี้มีกรรมจะจำจาก

เพราะพระเจ้าเยาว์นักต้องรักเร้น

ด้วยแส่นยากยังไม่มีที่ที่จะเห็น

จึงจำเป็นจำพรากจำจากไป

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๔๙ : ๔๙๑)

ดังกล่าวแล้วว่า นอกจากเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว สุนทรภู่อยังเคยเป็นอาจารย์ถวายหนังสือแด่เจ้าฟ้าอาภรณ์ซึ่งเป็นเจ้าฟ้าองค์ใหญ่ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งสุนทรภู่อีกคงมีความผูกพันต่อพระองค์มาก แต่เมื่อสุนทรภู่มียกถูกถอดออกจากตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เจ้าฟ้าอาภรณ์คงจะมีท่าทีที่แปลกไป ในวรรณคดีเรื่องนี้ สุนทรภู่จึงกล่าวถึงเจ้าฟ้าอาภรณ์ที่เคยเป็นศิษย์ของตนเมื่อครั้งที่ตนยังรุ่งเรืองเป็นข้าราชการบริพารใกล้ชิดของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ด้วยคำตัดพ้อเจ้าฟ้าอาภรณ์ไว้ในวรรณคดีเรื่องนี้ ความเป็นว่า

แผ่นดินหลังครั้งพระโกศก็โปรดเกศ

สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร

ฝากพระเชษฐาให้นั้นให้ฉันสอน

ฟ้าอาภรณ์แปลกพักตร์ธำลักษณเดิม

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๘)

ข้อความที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นความสะท้อนอารมณ์ที่สุนทรภู่ได้รับและนำพาให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและเข้าใจความรู้สึกของสุนทรภู่ได้เป็นอย่างดี สุนทรภู่ตัดพ้อต่อชะตาชีวิตของตนเองว่า “ลั่นแผ่นดินลั่นบุญของสุนทร” เจ้าฟ้าที่เคยเป็นลูกศิษย์ตนก็มีท่าทีเปลี่ยนแปลง แต่ก็ไม่ได้กล่าวตำหนิตายตายเป็นดั่งที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของสุนทรภู่ ดังนั้น สุนทรภู่จึงเพียงกล่าวถึงด้วยน้ำเสียงที่แสดงความน้อยใจในวาสนาของตนที่ลั่น “บุญ” จนขาดผู้เลี้ยวแลแม้กระทั่งเจ้านายที่เคยเป็นศิษย์ของตน

๔. ความรู้สึกหวาดระแวงในคำพูดให้ร้ายของมนุษย์

เรื่องหนึ่งที่พบว่าสุนทรภู่หวาดระแวงมากคือ พฤติกรรมการกล่าวให้ร้ายของมนุษย์ สุนทรภู่คงจะได้พบกับการถูกใส่ร้ายมามากเมื่อตนต้องตกยาก โดยอาจเผชิญกับ “คำพูด” ที่ลวงหลอกหรือพิษร้ายแห่งลมปาก ดังจะเห็นได้จากการที่สุนทรภู่ใช้คำเรียกหรือกล่าวถึงคนประเภทพูดจากลับกลอกหลอกลวงในวรรณคดีเรื่องนี้หลายแห่งมาก เช่น “คนลวง” “คนร้ายหลายลั่น” “ลั่นหินชาติ” หรือ “ลมพาลพานพัด” เป็นต้น ดังนั้น สุนทรภู่จึงได้ทูลเตือนเจ้าฟ้ากลางเจ้าฟ้าปี่วหลายครั้งว่า ให้ทรงหนักแน่นเหมือนดังเขาพระสุเมรุอย่าได้หลงเชื่อคำพูดคนอื่น หากจะมีใครว่าร้ายให้เกลียดชังตน ซึ่งสุนทรภู่อาจคิดว่า การที่เจ้าฟ้าอารมณ์มีท่าทีที่แปลกไปก็เป็นเพราะส่วนหนึ่งอาจมาจากมีคนทูลเรื่องไม่ดีเกี่ยวกับตน ดังนั้น สุนทรภู่จึงกล่าวให้ทั้งสองพระองค์ได้ทรงใช้สติปัญญาไตร่ตรองให้ดีก่อนจะเชื่อคำใคร และหากทรงสงสัยหรือขัดเคืองพระทัยสุนทรภู่ ก็ขอให้ทรงสอบถามที่สุนทรภู่โดยตรง ดังจะเห็นได้จากการกล่าวซ้ำหลายครั้งเป็นระยะตลอดเรื่อง ดังนี้

ขอพระองค์จงเอ็นดูอย่ารู้ร้าง
อย่าหลงลั่นหินชาติขาดอาลัย

ให้เหมือนอย่างเมรุมาศไม่หวาดไหว
น้ำพระทัยทูลเกล้าจงยาวยืน
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๑)

ซึ่งทูลเตือนเหมือนจะรู้ให้รู้รอบ
อย่าฟังฟุ้งสองโสดจงโปรดปราน
จงสอดส่องตรองตรึกให้ลึกซึ้ง
ถึงแม้มาตรชาดเด็ดไม่เมตตา

ขอความชอบตราปกัลปาวสาน
ด้วยลมพาลพานพัดอยู่อู่ตรา
เป็นที่ฟังผ่อนผันให้หรรษา
กรุณาแต่หนึ่งสืออย่าถือความ
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๖)

อนึ่งคำนำถวายหมายว่าชอบ
อย่าเฉียวฉุนหนนวนว่าฉนวนลาม

แม้ทรงสอบเสียวทราบว่ายาบหายาม
เห็นแก่ความรักโปรดซึ่งโทษกรรม
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๖)

ซึ่งทูลความตามชื่ออย่าถือโทษ
ด้วยวันออกนอกพระราชขอลาไกล

ถ้ากริ้วโกรธตรัสถามตามสงสัย
เหลืออาลัยทูลกระหม่อมให้ตรอมทรวง
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๗)

อย่างไรก็ตาม แม้จะต้องพบกับคนประเภทที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งอาจทำให้หวาดระแวงและไม่มั่นใจในความสัมพันธ์ที่คนอื่นมีต่อตน แต่สุนทรภู่ก็ยังคงเชื่อมั่นและภาคภูมิใจใน “ฝีมือ” และ “คุณความดี” ที่ตนมี ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดสุนทรภู่จึงต้องยืนยันคุณค่าและความบริสุทธิ์ใจของตนด้วยการประกาศความเชื่อมั่นในคุณสมบัติของตนเองในเพลงยาวเรื่องนี้ว่า

ขอละของสองพระองค์จงทรงจำ
อย่างหม่อมฉันอันที่ดีแล้ว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว
แผ่นดินหลังครั้งพระโกศก็โปรดยศ
สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร

อย่าเชื่อคำคนอื่นไม่ยืนยาว
ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาลือฉาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร
ฝากพระเชษฐานั้นให้ฉันสอน
ฟ้าอาภรณ์แปลกพักตร์อาลักษณ์เดิม
(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๗)

เนื้อหาทางอารมณ์ของสุนทรภู่ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ดังที่กล่าวมา จึงเป็นเครื่องแสดงว่า สุนทรภู่แต่ง เพลงยาวถวายโอวาท ขึ้นมิใช่เพียงการอำลาด้วยความอาลัยรักอย่างธรรมดาเท่านั้น แต่ยังพยายามที่จะแสดงความบริสุทธิ์ใจที่ตนมีต่อเจ้าฟ้าทั้งสี่พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี เจ้าฟ้าอาภรณ์ เจ้าฟ้ากลาง และเจ้าฟ้าปิ๋ว กล่าวคือ นอกจากจะแสดงความรู้สึกรักภักดีในฐานะข้าทูลละอองธุลีพระบาท และแสดงความรักความปรารถนาดีในฐานะครูที่มีต่อศิษย์แต่เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์แล้ว สุนทรภู่ยังมีความปรารถนาที่จะให้ทรงเห็นใจของสุนทรภู่ว่ามีความทุกข์เป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจากพระองค์ไปในขณะที่ยังมีความรักอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย นอกจากนี้ยังเป็นการทูลขอให้

เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์จึงทรงหนักแน่น และอย่าหลงเชื่อคำเล่าลือที่อาจจะมิได้มีผู้ใส่ร้ายเพื่อ
ให้ทรงเกลียดชังตนในภายภาคหน้าเหมือนกับที่เจ้าฟ้าอาภรณ์ที่ปฏิบัติต่อสุนทรภู่
ไม่เหมือนเดิม เนื้อหาทางอารมณ์ที่ปรากฏในเพลงยาวถวายโอวาท จึงมีความเข้มข้น ที่
จะสร้างความกระตือรือร้น กระตุ้นใจให้แก่ผู้อ่านเป็นอย่างสูง

โลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่ปรากฏใน เพลงยาวถวายโอวาท

ถ้าพิจารณาประวัติของสุนทรภู่จะเห็นว่า สุนทรภู่เป็นกวีที่มีประสบการณ์ชีวิตสูง
มาก เป็นผู้มีชีวิตที่เคยรุ่งเรืองสูงสุด ได้เป็นข้าราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ถึงขนาด
ที่ว่า “เคยหมอบใกล้ได้กลิ่นสุคนธ์ดลบล ละอองอบรสชื่นน่านาสา” (ชีวิตและงานของ
สุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๑๕๐) ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ชีวิตตกยากถูกถอดยศ ต้องเร่ร่อนจนไร้
ที่พักพิงดังที่กล่าวว่า “เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็อ่อนแอ ไม่มีที่พำนักจะอาศัย” (ชีวิตและ
งานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๑๕๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช
านุภาพ ทรงเล่าว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ สุนทรภู่เคยตกยากถึงขนาดที่ว่า “ไม่มีบ้านเรือน
จะอาศัย ต้องลงลอยเรือเที่ยวจอดอยู่ตามสวน หาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างเขาแต่งบทกลอน
กับทำการค้าขายประกอบกัน” (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๓๙) ก่อนที่จะเข้ารับ
ราชการอีกครั้งเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้
รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทรโวหาร ตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายพระ
บรมราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๔ สุนทรภู่จึงประสบกับชีวิตที่ผันผวน เคยมีชีวิตที่ขึ้นสูงที่สุด
และลงต่ำที่สุด ประสบทั้งคนรักมาก และคนชังมาก ดังที่สุนทรภู่เคยกล่าวไว้ใน รำพัน
พิลาป ว่า “ทั้งบ้านทั้งวังวัดเป็นศัตรู” (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๓๖๗) สุนทรภู่
จึงได้นำประสบการณ์ชีวิตอันเป็นประสบการณ์ตรงของตนมาถ่ายทอดเป็นคำสอนซึ่งมิใช่
เป็นคำสอนที่เป็นอุดมคติ หากแต่เป็นคำสอนที่ให้มองโลกและสังคมตามความเป็นจริง
โดยเฉพาะการสอนให้รู้จักธรรมชาติของมนุษย์ว่านิยมกันที่ยศถาบรรดาศักดิ์ หากยัง
รุ่งเรืองมีวาสนาก็จะมีบริวารห้อมล้อมรักใคร่แต่หาก “อำนาจวาสนา” ถดถอยหรือหมด
สิ้น บริวารที่แวดล้อมนั้นก็จะตีจากหนีหายไป ในขณะที่ความรู้จะติดตัวคนไปจนวันตาย
สุนทรภู่จึงให้คุณค่าแก่วิชาความรู้มาก ทรรศนะนี้สุนทรภู่ก็น่าจะได้มาจากประสบการณ์
ตรงของตน ดังที่สอนว่า

อันข้าไทได้พึงเขาจึงรัก

เขาหน่ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา

แม้ถอยคักดีอำนาจวาสนา

แต่วิชาช่วยกายจนวายปรมาณ

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๔)

สุนทรภู่มีทรรศนะว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ใช้ไมตรีแลกได้ และเงินทองก็เป็นส่วนหนึ่งของไมตรี ดังนั้น ถ้าจะใช้ให้ใครทำอะไรก็ควรมีเงินทองเป็นรางวัลตอบแทนเพื่อให้เขาพอใจซึ่งจะทำให้ได้รับทุกสิ่งทุกอย่างตามความประสงค์ แต่อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่ก็ได้เตือนไว้ด้วยว่า ให้ระวังคนร้ายที่มาหลอกลวงเพื่อหวังเงินทอง ถ้าพบคนลักษณะนี้ก็ให้หลีกเลี่ยงให้ไกล ให้เลี้ยวไว้แต่คนดี เห็นได้ว่าเป็นคำสอนที่ชี้ให้เห็นโลกแห่งความเป็นจริงมาก ดังนี้

เขาทำชอบบ่ลอบให้น้ำใจขึ้น

ปรารภนาสารพัดในปรุพี

คำบุราณท่านว่าเหล็กแข็งกระด้าง

จงทราบไว้ได้ละของทั้งสององค์

แต่คนร้ายหลายล้นย้อมปลิ้นปลอก

อย่าพานพบคบค้าเป็นราศี

อันคนดีมีสัตย์สันทัดเที่ยง

เอาไว้ใช้ใกล้ชิดไม่คิดร้าย

จึงเร่งรักแรงไม่แฉ่งหนี

เอาไมตรีแลกได้ตั้งใจ

เอาเงินจ้างอ่อนตามความประสงค์

อุตส่าห์ทรงสืบสร้างทางไมตรี

เลี้ยวมันหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี

เหมือนพาลีหลายหน้าระอาอาย

ช่วยชุบเลี้ยงชูเชิดให้เจิดฉาย

เขารักตายด้วยได้ด้วยใจตรง

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๒)

“คำบุราณ” ที่สุนทรภู่กล่าวอ้างไว้ เคยปรากฏมาแล้วก่อนหน้านี้หลายร้อยปี ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ตอนที่พระลอเดินทางเข้าสู่เขตด่านเมืองสรองพร้อมนายแก้วนายขวัญ พี่เลี้ยงทั้งสองได้เข้าไปสืบข่าวเรื่องพระเพื่อนพระแพงโดยใช้เงินเป็นสินจ้างสำหรับการไปสืบข่าวครั้งนี้ ดังข้อความที่ตรงกับ เพลงยาวถวายโอวาท ว่า

เอาสินสางสอดจ้าง

แข่งดังเหล็กเงินจ้าง

อ่อนได้โดยใจ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ ๒๕๔๐ : ๔๓๙)

คำสอนหลายอย่างที่สุนทรภู่ถ่ายทอดไว้ จึงน่าจะเป็นโลกทัศน์ที่สุนทรภู่มองเห็น เนื้อหาธรรมชาติของมนุษย์ที่มีใช่เป็นคำสอนในอุดมคติ แต่เป็นโลกทัศน์ที่แสดงให้เห็นความเป็นไปในชีวิตจริง ดังเช่นที่ได้สอนเกี่ยวกับการพูดของมนุษย์ที่สุนทรภู่เห็นว่ามีความสำคัญ จะให้คนรักหรือให้คนชังก็อยู่ที่คำพูดทั้งสิ้น มนุษย์ชอบคำพูดที่หวานหูและคำพูดอีกเช่นกันที่สามารถทำให้คนเจ็บใจไปจนถึงวันตายได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สุนทรภู่ก็น่าจะซึมซาบได้จากประสบการณ์ของตน

อันโชตรวนพรวนพันมันไม่อยู่	คงหนีผู้ซ่อนหมุนในฝุ่นผง
แม้แค้นใจไว้ด้วยปากไม่จากองค์	อุตส่าห์ทรงทราบแบบที่แยบคาย
อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก	แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
แม้เจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย	เจ็บจนตายนั้นเพราะเห็บให้เจ็บใจ
จะรักชังทั้งสิ้นเพราะลิ้นพลอด	เป็นอย่างยอดแล้วพระองค์อย่าสงสัย
อันช่างปากยากที่จะมีใคร	เขาชอบใช้ช่างมือออกอื้ออึง

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๒-๔๙๓)

ในการสอนให้ทั้งสองพระองค์ดำรงศักดิ์ของพระอิสริยยศของชาติตียกumarนั้น สุนทรภู่ได้เตือนว่า จะต้องวางพระองค์ให้พอเหมาะสม ไม่ถือยศศักดิ์ให้สูงจนเกินไปแต่ก็ไม่ใช่จะต่ำเกินไปเช่นกันเพราะ “ถ้าสูงนักแล้วก็เขาเข้าไม่ถึง ครั้นต่ำนักมักจะผิดคิดรำพึง พอก้าวกิ่งกลางนั้นขยันทัก” (ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๓)

นอกจากนี้ยังสอนให้รู้จักการตัดสินใจให้เด็ดขาด อย่าโลเล เพราะความเด็ดขาดนับเป็นคุณสมบัติหนึ่งของผู้ที่อยู่ในสถานะ “หน่อเนื้อเชื้อวงศ์” ของกษัตริย์ที่ต้องมีความ “องอาจ” ดัง “ราชสีห์” ซึ่งจะทำให้คนรักใคร่เกรงกลัวและสวามิภักดิ์ สุนทรภู่ย้ำทรรศนะของคำสอนนี้ว่า ข้อนี้เป็นความจริงสำคัญที่ตนเปิดเผยเฉพาะพระองค์และอย่าให้ใครล่วงรู้ “ความลับ” นี้ เพื่อให้เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ทรงยึดไว้เป็นแนวทางการปฏิบัติพระองค์ต่อผู้อื่น ดังข้อความว่า

จับให้มันคั่นหมายให้วายวอด	ช่วยให้รอดรักให้ชิดพิสมัย
ดัดให้ขาดปรารถนาหาสิ่งใด	เพียรจงได้ดังประสงค์ที่ตรงดี
<u>ธรรมดาว่ากษัตริย์อดีตเรก</u>	<u>เป็นองค์เอกอำนาจดังราชสีห์</u>
เสียงสังหารมลายูสัตว์ในปฐพี	เหตุเพราะมีลมปากนั้นมากนัก

เหมือนหน่อเนื้อเชื้อวงศ์ที่องอาจ
ผู้ใหญ่น้อยพลอยมาสามีศักดิ์
ถ้าครั้นเกียจเกียตยศก็ถดถอย
ต้องเศร้าสร้อยน้อยหน้าทั้งตาปี
ด้วยไหนไหนก็ได้มาสามีศักดิ์
จึงทูลความตามจริงทุกสิ่งอัน

ย่อมเปรียบปราดปรากฏเพราะยศศักดิ์
ได้พร้อมพรั่งทั้งปัญญาบารมี
ข้าไทพลอยแพลงพลิกออกหลักหนี
ทูลดั่งนี้กลัวจะเป็นเหมือนเช่นนั้น
หมายจะรักพระไปกว่าจะอาสัญ
ล้วนสำคัญขออย่าให้ผู้ใดดู

(ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ๒๕๒๙ : ๔๙๓)

บทสรุป

ดังที่กล่าวมา เห็นได้ว่า คำสอนใน เพลงยาวถวายโอวาท เป็นคำสอนที่แปลกแตกต่างกับคำสอนในวรรณคดีเรื่องอื่น คือเป็นวรรณคดีคำสอนที่มีผู้รับคำสอนโดยตรง ในขณะที่วรรณคดีคำสอนเรื่องอื่นเป็นคำสอนที่ไม่ระบุบุคคลที่จะสอน เพียงแต่จะเห็นเป็นกลุ่มบุคคลเท่านั้น เช่น เป็นคำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ เป็นคำสอนสำหรับขุนนาง เป็นคำสอนสำหรับผู้ชาย หรือเป็นคำสอนสำหรับผู้หญิง แต่ก็ได้เจาะจงว่าจะสอนใคร ดังนั้น การที่วรรณคดีคำสอนของสุนทรภู่มีบุคคลที่รับการสอนชัดเจน และถึงแม้บุคคลที่สุนทรภู่สอนดังกล่าวจะอยู่ในสถานภาพพระดับสูงคือเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์แต่ก็อยู่ฐานะของศิษย์ จึงทำให้สุนทรภู่สามารถที่จะสื่อสารถึงผู้รับการสอนได้โดยตรง และมีโอกาสแทรกความรู้สึกลงส่วนตัวเข้าไป โดยเฉพาะรูปแบบการประพันธ์ของวรรณคดีเรื่องนี้ที่เป็นกลอนเพลงยาวจึงเอื้อประโยชน์ต่อการเสนอความในใจของกวีคุณค่าของวรรณคดีเรื่อง เพลงยาวถวายโอวาท นี้จึงมิได้อยู่เพียงแค่นี้อาคำสอนที่เป็นคติสอนใจซึ่งเป็นเนื้อหาทางความคิดเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าด้านอารมณ์ กล่าวคือได้สะท้อนความรู้สึกของสุนทรภู่ และได้มองเห็นโลกทัศน์ที่สุนทรภู่มีต่อชีวิตและมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับประวัติชีวิตของสุนทรภู่อีกโสดหนึ่งด้วย

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า วรรณคดีคำสอนเรื่อง เพลงยาวถวายโอวาท จึงมีความน่าสนใจที่นอกจากจะสะท้อนให้เห็นทั้งคตินิยม คำสั่งสอน วิธีการสอน รวมทั้งเห็นโลกทัศน์ที่ผู้แต่งมีต่อชีวิตมนุษย์แล้ว การศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ของวรรณคดีคำสอนเรื่องนี้ยัง

ทำให้ได้มองเห็นอารมณ์ความรู้สึกและชีวิตส่วนตัวช่วงหนึ่งของกวีผู้มีชื่อเสียงและมีความสำคัญแห่งยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งน่าจะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติของกวี และส่งผลให้สามารถอ่านวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ได้อย่างเข้าใจมากขึ้น

บรรณานุกรม

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. **ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชีวิตและงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ครูสภา, ๒๕๒๙.

ดวงมน จิตรจำนงค์. **วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๕๖.

เทพ สุนทรสารทูล. **สุภาษิตสอนหญิง**. กรุงเทพฯ : พระนารายณ์, ๒๕๓๕.

นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ. **ภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรม คำสอน**. กรุงเทพฯ : ทูลสั่งเสริมการวิจัย - เมธีวิจัยอาวุโส, ๒๕๔๐.

ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

ประทีป วาทิกทินกร. **วรรณกรรมสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙.

พัชนี อัยราวงศ์. **จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐.

ศิริมา เจนจิตมั่น. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

สุภา ทิวทนอม. **วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๙๙ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๑)**.

ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, ๒๕๑๕.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

